

REPSTAVEN

Av NILS ÅLENIUS

På en källarbod från Stora Källbo i Tensta socken — nu på Disagården i Gamla Uppsala — förekommer på undersidan av en timmerkonsol ett på timmerbyggnader ganska ovanligt ornament: en repstav (bild 1).

Orneringen är dock ej helt unik i landskapet. För några år sedan hittades i Länna socken en liknande konsol, som tillhört en s. k. saltbod. Konsolen har på undersidan två par repstavar, snodda i motsatt riktning mot varandra (bilderna 2 och 3).

Boden från Stora Källbo kan på grund av knutarnas utseende — den har planbilat timmer och snedhuggsknutar —

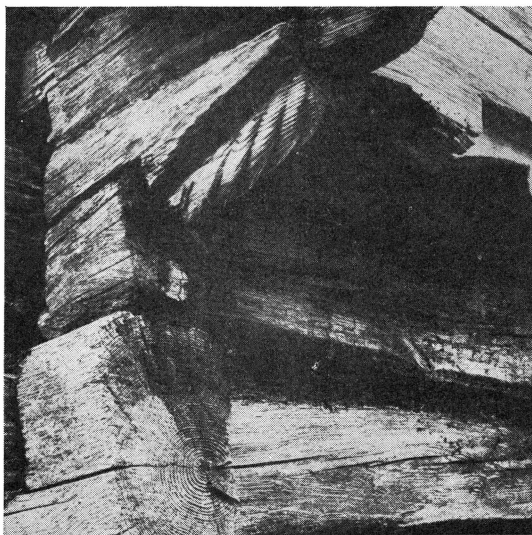

Bild 1. Timmerkonsol på källarbod från St. Källbo, Tensta s:n.

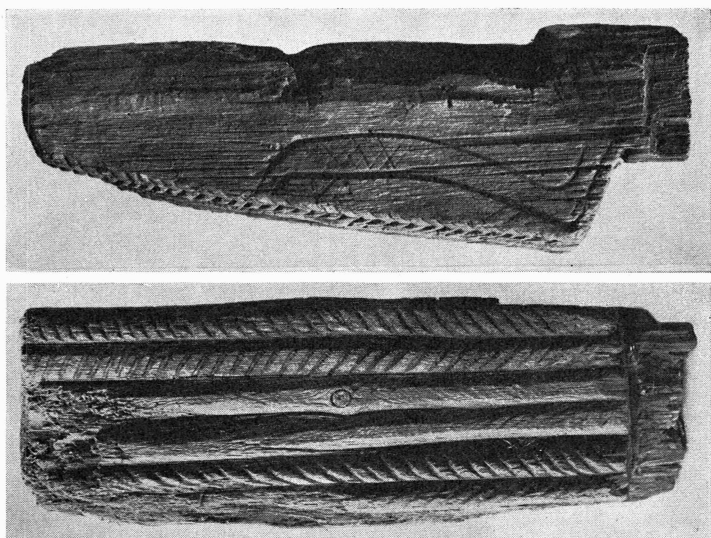

Bild 2—3. Timmerkonsol från »saltbod» i Länna s:n, Uplandsmuseet, sedd från sidan och underifrån.

dateras till mitten av 1600-talet. Konsolen från Länna är synbarligen något yngre.

Dekorationen i fråga är mycket ovanlig i Sverige. En enkel repstav pryder stödsträvorna för takskägget på ett hus i Ystad, ett korsvirkeshus i hörnet av Pilgränd och Östergatan.¹ På kontinenten kunna vi emellertid något oftare träffa på denna utsmyckning. Den förekommer sålunda i Schweiz, bl. a. på ett 1611 daterat hus i Graubünden² (bild 4), och man kan också någon gång få se det på äldre byggnader i nordvästra Tyskland.

I Uppland är repstavsornamentet ej ovanligt på äldre allmogeföremål. Det förekommer sålunda ofta på selkrokar. På en av landskapets äldsta kända selkrokar, daterad 1638, sammanbinder en repstav över krönet två hästhuvuden (bild 5). Dessutom förekommer på själva bågen ett snedstreckat band, som tydligen i plattare skärning återger en repstav. Av detta och andra äldre föremål att döma är det tydligt att det särskilt för Roslagen typiska ornament, som Sigurd Erixon

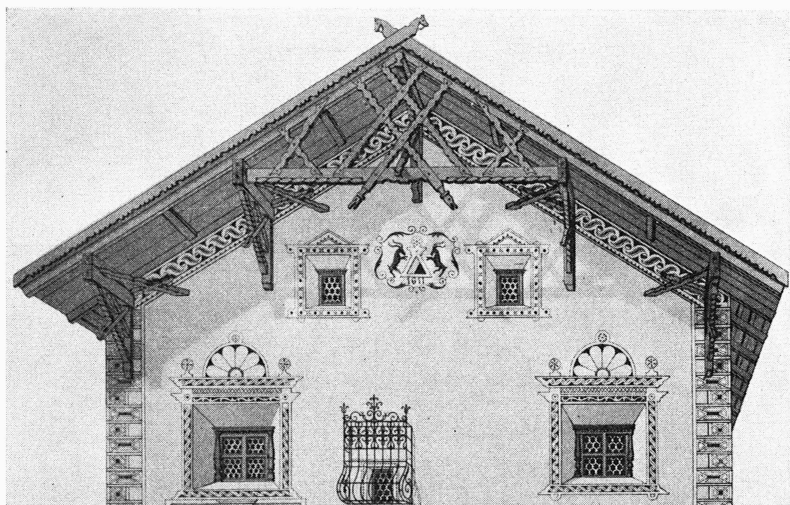

Bild 4. Boningshus i Lavin, Graubünden, Schweiz.

kallar den »tvärstreckade bandflätan»³ måste tydas som en repstav. På en annan äldre selkrok, från Vendels socken, bita de parställda hästhuvudena på krönet över en repstav, hästarnas manar äro stiliserade som repstavar och halsarna äro sammanflätade till ett slags valknut.⁴

Repstavar, valknutar och snedstreckade band äro i äldre uppländsk träskärning mycket omhuldade ornament. Det snedstreckade bandet förekommer till och med på byggnader: det finns ristat på insidan av timmerkonsolerna till en loftbod från Östanå i Morkarla socken (nu på Disagården). Repstavs- och knutornament äro särskilt karakteristiska för äldre vävlunor, linfästen, kavelbräden och fästmörärsor. Valknuten är t. o. m. ibland vävlunans enda ornament. Alla de nämnda föremålen äro friargåvor, och det ligger nära till hands att tro, att i varje fall knuten i detta fall tillmätts magisk eller symbolisk betydelse. Knuten som magiskt bindemedel har, som Hjalmar Öhrvall visat⁵, varit känd i alla tider. I själva verket är den ju känd allt fortfarande: seden att »knyta bort vårtor» praktiseras ännu på ett och annat håll.

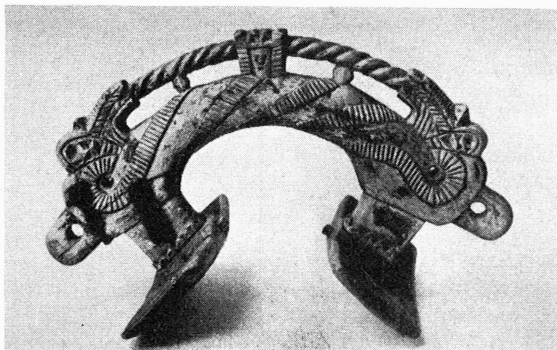

Bild 5. Selkrok från Söderbykarls s:n, Nordiska Museet.

Undersöker man närmare repstavens förekomst i äldre träskärning måste man komma till det resultatet, att även detta ornament tillmätts kraft att binda onda och farliga makter.

En av William Karlson^o avbildad kubbstol från Telemarken i Norge (bild 6) äger särskilt stort intresse i detta sammanhang.

Bild 6. Kubbstol från Telemarken, Norge.

Bild 7. Skandinavisk stol.

Runt stolens nedre del äro över ett insvängt liv dragna två kraftiga repvulster, snodda i motsatt riktning liksom på timmerkonsolen från Länna.

Att märka är, att kubbstolen åtminstone i dess äldre former är att betrakta som ett högsäte. Den kallas ofta »gubbstol» eller »karstol».⁷ Flera svenska kubbstolar ha en ornering liknande Telemarksstolens: ett insvängt liv med repstavsliknande ornament.⁸

Flera andra äldre skandinaviska stolar äro prydda med repstavsornament, ibland av samma typ som på Telemarksstolen. Den märkligaste av dessa är kanske den av Luthmer⁹ avbildade stolen, som har dubbla repstavar på karmstöden och enkla repstavar på frambenens ytterhörn (bild 7).

I Åbo museum finnes ett bockbord från medeltiden med grova valknutar på underredet. Uplandsmuseet har bevarat ett annat tidigt bockbord, från Vendel, vars underrede prydes av förenklade drakhuvud med inskurna kors i gapen. I bägge

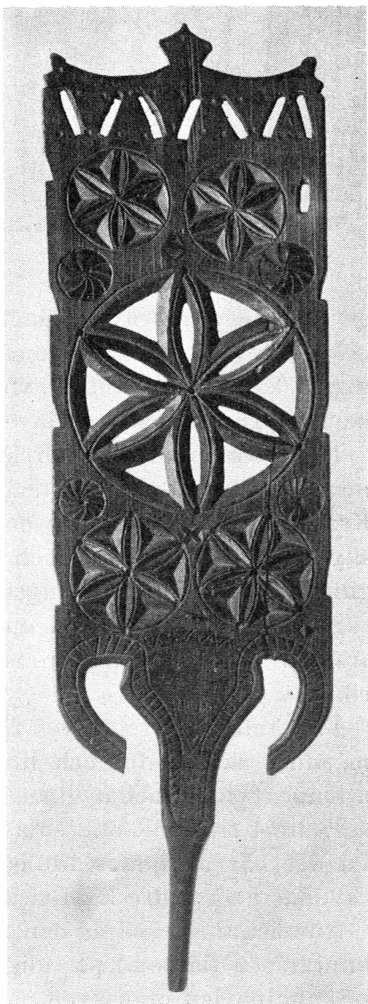

Bild 8. Linfäste från Roslagen, Upp-
landsmuseet.

dess fall rör det sig uppenbarligen om en skyddande ornamentik: man ville bevara bordets håvor och indirekt människorna från det myckna onda och farliga, som kunde komma upp från marken.

Valknutar förekomma ofta på de sängar vi ha bevarade

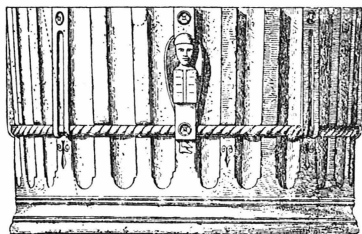

Bild 9. Dopfund från Perpignan, Frankrike.

genom medeltida avbildningar, i kyrkmålningar m. m. Men också repstaven förekommer här: på en dopfund från Grötlingbo kyrka på Gotland avbildas en säng, som har hörnstolparna formade som repstavar.¹⁰

Repstavsornamentet förekommer också, jämte drakornament, på de äldre kronstänger som bevarats från Dalarna.¹¹ Kronstängen avskilde den del av stugan som särskilt behövde skyddas: där högsätet och bordet var beläget. »Högsätet, gillesbordet och kronstängen äro patriarkalismens emblem» säger Sigurd Erixon i sin uppsats »Bonden i högsäte».¹² Repstavens förekomst på kronstängerna är sålunda helt följderiktig.

Valknuten och repstaven förekomma särskilt i Uppland ofta på äldre skäktfötter och linfästen. Att märka är, att dessa ornament sitta mellan linet och marken, skyddande det dyrbara linet från allt ont, som från marken kunde komma upp. På det här avbildade linfästet från Roslagen, daterat 1781, skyddas hela nedre kanten av ett snedstreckat band (bild 8).

Anmärkningsvärd är den rikliga förekomsten av repstavar, knutar och flätband på tidiga medeltida dopfuntar, inte bara i Skandinavien utan även på kontinenten. Repvulsten mellan kupa och fot är ibland t. o. m. funtens enda ornering. Ibland saknar repstavsornamentet här all förbindelse med funtens ornering i övrigt, såsom på den av Roosval¹³ avbildade funten från Perpignan i Frankrike, där den är slagen kring en stympad jonisk kolonn (bild 9). Dubbla repvulster av samma typ som på timmerkonsolen från Länna och kubbstolen från

Bild 10. Fot på dopfunt från Etelhem, Gotland.

Telemarken förekomma kring foten av en funt från Hammenlev i Danmark.¹⁴

På en grupp gotländska funtar är vulsten lagd över nacken på de odjur, som avbildas på foten. Den har då formen av ett rep med knutar mellan varje djur. Dessa knutrep äro tydligtvis avsedda att binda eller hålla nere de gapande odjuren på funtens fot, som ibland framställas med en människa eller ett djur i sina käftar. De skydda dopvattnet från de hedna makterna — på samma sätt som valknutarna eller korsen skyddade ölet på gillesbordet från markens väsen. Ibland sväller denna rep- och knutornamentik ut till ett flätverk över djurens huvuden, ett flätverk som Roosval¹⁵ på ett mycket träffande sätt karakteriserar som en »munkorg» åt odjuren (bild 10).

På vissa dopfuntar förekommer repstavsornamentet liksom på medeltida möbler också stående. Ibland ha de bildfälten skiljande kolonnerna utformats som enkla eller dubbla rep-

Bild 11. Funt från Munkarp, Skåne.

stavar — i senare fallet framställda som på timmerkonsolen från Länna¹⁶ — och i en grupp skånska funtar med kvadratisk plan bilda stående repstavar hörnornament (bild 11).

Det är i detta sammanhang man måste betrakta repstavsornamenten på våra uppländska timmerbyggnader. Liksom korsen, som ibland inskurits i en lång rad på loftets nedersta stock¹⁷ eller de i väggbandens knutskallar inslagna tre hästskosömnen (stuga från Bälinge på Disagården) skyddar repstaven boden och vad därinom fanns av omistligt gods från de onda makter och väsen, som man i mörkret hörde tassa kring gårdens knutar.

NOTER.

- ¹ Gamla svenska städer II, Sthlm 1909, sid. 1.
- ² ERNST GLADBACH, Der Schweizer Holzstil I, Zürich 1897, sid. 38.
- ³ Upland i Nordiska Museet och Uplandsmuseet i Upsala, Sthlm 1926, sid. 25.
- ⁴ A. a., sid. 60 f.
- ⁵ HJ. ÖHRVALL, Om knutar, Sthlm 1916, sid. 192 ff.
- ⁶ WILLIAM KARLSON, Studier i Sveriges medeltida möbelkonst, Lund 1928, pl. 1.
- ⁷ SIGURD ERIXON, Möbler och heminredning i svenska bygder II, Sthlm 1926, sid. xxiv.
- ⁸ A. a., sid. 71.
- ⁹ FERDINAND LUTHMER, Deutsche Möbel der Vergangenheit, Leipzig 1913, sid. 10 f.
- ¹⁰ GUSTAF NÄSSTRÖM, Forna dagars Sverige, Sthlm 1941, sid. 206.
- ¹¹ Se t. ex. GERDA BOËTHIUS, Den nordiska timmerbyggnadskonsten, Sthlm 1927, sid. 148.
- ¹² SIGURD ERIXON och SIGURD WALLIN, Svenska kulturbilder VI, Sthlm 1930, sid. 181.
- ¹³ J. ROOSVAL, Die Steinmeister Gottlands, Sthlm 1918, sid. 31.
- ¹⁴ ROOSVAL, a. a., sid. 55.
- ¹⁵ ROOSVAL, a. a., sid. 69.
- ¹⁶ ROOSVAL, a. a., sid. 181.
- ¹⁷ Se förf:s uppsats Bondehem och bondekonst, Uppland (Hembygdsböckerna), Uppsala 1935, sid. 237.